

Александар Крстић*

Историјски институт
Београд

ПИСМО КРАЉА СТЕФАНА ТОМАША ВЕЛИКОВАРАДИНСКОМ БИСКУПУ ИВАНУ ВИТЕЗУ ОД СРЕДНЕ

(Језеро, 10. фебруар 1459)

Сажетак: У раду се објављује критичко издање латинског писма босанског краља Стефана Томаша једном угарском прелату, чије име се у писму не помиње, али се из контекста закључује да је то великоварадински бискуп Иван Витез од Средне. Краљ обавештава прелата о свом повратку из Сегедина и упаду Турака у централну Босну. Турци су опсели Бобовац, у коме се налази краљев син Стефан, као и Врандук. Они чине велику штету краљевој земљи, одводе становнике, пљачкају и пале њихову имовину и уништавају воћњаке и винограде. Краљ се нада да ће Стефан успети да изађе из Бобовца и крене у Смедерево, према договору са Угрима. Краљ тражи помоћ, јер се боји да Турци на пролеће не освоје читаво Босанско краљевство. Писмо је сачувано у препису у зборнику *Cancellaria regis Georgii*, насталом на двору чешког краља Ђорђа (Јиржија) Подјебрадског између 1466. и 1468. године.

Кључне ријечи: Стефан Томаш, Стефан Томашевић, Иван (Јанош) Витез од Средне, Бобовац, Турци Османлије, Смедерево, Српска деспотовина, Босанско краљевство, писмо.

Када је у јануару 1458. године умро српски владар деспот Лазар Бранковић, босански краљ Стефан Томаш заузео је 11 градова западно од Дрине, који су припадали деспоту. Почетком фебруара Турци су упали у Босну, па је у априлу Томаш морао склопити мир с њима. Пошто преговори са слепим деспотом Стефаном Бранковићем о предаји Смедерева у замену за поседе у Угарској нису уродили плодом, угарски двор је намеравао да то оствари путем брака између босанског краљевића Стефана Томашевића и Маре (Јелаче, Јелене), кћерке деспота Лазара. Преговоре о том браку босански владар започео је с Лазаревом удовицом Јеленом Палеолог још пре априла 1458. године. Они су вођени посредовањем логотета Стефана Ратковића, али су коначно уобличени тек на угарском државном сабору у Сегедину, крајем

* Ел. пошта: aleksandar.krstic@iib.ac.rs, albited@gmail.com.

1458. и почетком 1459. године. Претходно, да би добио одобрење краља Матије Корвина за овај брак, босански двор му је током октобра 1458. године упутио у Београд трочлано посланство на челу са Радивојем Остојићем, братом краља Стефана Томаша. Поред њега, у босанској делегацији били су Никола Теста и фра Марин.¹

Током сабора у Сегедину, где је краљ Стефан Томаш приспео последњег дана новембра или почетком децембра 1458. године,² склопљен је споразум да се Стефан Томашевић ожени кћерком деспота Лазара. На тај начин требало је легитимисати његово преузимање српског престола. Угарски краљ је младожењи, као мираз уз руку Лазареве кћери, такође обећао све оне деспотске поседе у Угарској које су још увек држали Бранковићи и оне у Србији које Османлије до тада нису биле заузеле. Босански краљ је признао Матију Корвина за врховног господара, обавезао се да ће раскинути мир са султаном, док се угарски краљ обавезао да ће бранити Босну од Турака. Овакав резултат договора у Сегедину реконструирало се како на основу писма босанског владара које овом приликом објављујемо, тако и на основу његовог писма миланском херцегу Франческу Сфорци од 1. маја 1459. године.³ О стварним намерама угарског двора с политичким и брачним повезивањем

¹ I. Nagy, A. Nyáry, *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából (1458–1490)*, I, Budapest 1875, 18, 38–39; В. Макушев, *Историски споменици Јужнога Словенства и околних народа*, II, Београд 1882, 114–115, 221; F. Rački, *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*, Rad JAZU 1 (1867) 156–158; В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, 528–529; С. Ђирковић, *Историја Босне*, 316–318; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 536–538; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska): 1387–1463*, Zagreb–Sarajevo, 2006, 328–329; Н. Исаиловић, *Брачни планови Котроманића и државна политика Босне половином 15. века*, Пад Српске деспотовине 1459. године, Зборник радова са научног скупа одржаног 12–14. новембра 2009. године, ур. М. Спремић, Научни скупови САНУ књ. 134, Одељење историјских наука, књ. 32, Београд 2011 (даље: Пад Српске деспотовине 1459. године), 210; Е. Filipović, *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386–1463)*, Sarajevo 2019, 384–388; Е. Dedić, *Bosansko kraljevstvo i Srpska despotovina*, Sarajevo 2021, 248–252.

² Према једном писму краља Матије од 29. новембра, босански краљ је требало да стигне у Сегедин сутрадан. Сабор је започео рад на празник Св. Николе, 6. децембра 1458. године: J. Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon*, X, Pest 1853, 604–605.

³ I. Nagy, A. Nyáry, *Magyar diplomáciai emlékek*, I, 49–50; L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München–Leipzig, 1914, 100–102; К. Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1952, 387–388; В. Стефановић, *Краљ Матија и Српска Деспотовина*, Нови Сад 1932, 15; В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, 529; Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Београд 2010, 143; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 538–539; Н. Исаиловић, *Брачни планови Котроманића*, 211; Т. Pálosfalvi, *Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendőkrónikájához*, Századok 147/2 (2013) 364; Е. Filipović, *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo*, 388; Е. Dedić, *Bosansko kraljevstvo i Srpska despotovina*, 253.

Бранковића и Котроманића у историографији постоје различита гледишта. Према једном, краљ Матија је подржао ову комбинацију, јер је сматрао да ће уједињењем Босне и Србије бити створен јачи бедем против Османлија, пошто се краљ Стефан Томаш обавезао да ће се одметнути од Турака и кренути у рат против њих.⁴ Са друге стране, како се српска држава до тог тренутка свела само на Смедерево, поједини аутори истичу да нема основа за веровање како је циљ овог брака било уједињење Босне и Србије, нити стварање одбрамбеног појаса од ове две државе. Краљ Матија је, према том гледишту, само желео да, променом власти у Смедереву у корист свога штићеника, оствари контролу над градом и смести у њега угарску посаду, како би спречио предају Смедерева Османлијама.⁵

Краљ Матија је тражио од босанског владара да свог сина што пре пошаље у Смедерево. Стефан Томаш је у Сегедину остао до 19. јануара 1459. године, а затим се брзо упутио назад у Босну, у којој су се појавили и Турци. Латинско писмо које је Стефан Томаш упутио једном угарском прелату 10. фебруара 1459. године из Језера, које овом приликом објављујемо, садржи значајне податке о драматичним околностима краљевог повратка у Босну и одласку престолонаследника Стефана у Смедерево. Име дестинатара не помиње се у писму, али је из контекста још у XIX веку у историографији закључено да је то великоварадински бискуп Иван (Јанош) Витез од Средне.⁶

⁴ ИСН, II, 310 (М. Спремић); М. Спремић, *Десном Ђураћ*, 536; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006, 149; Т. Pálósfalvi, *The Political Background in Hungary of the campaign of Jajce in 1463*, Stjepan Tomašević (1461–1463) – slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva, Zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 11. i 12. studenoga 2011. godine u Jajcu, ur. A. Birin, Zagreb–Sarajevo, 2013, 82; idem, *From Nicopolis to Mohács: A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*, Leiden–Boston, 2018, 197–198. На другом месту Т. Палошфалви је изнео хипотезу да су долазак краља Томаша на сабор у Сегедин и Матијина сагласност за брачни аранжман између Котроманића и Бранковића били повезани и са питањем повратка угарске круне која се налазила код Фридриха III од 1440. године. Угарска делегација предвођена Иваном Витезом радила је на договору с римско-немачким царем око повратка, односно откупа „свете круне“, па се, по Палошфалвију, очекивао и допринос босанског владара по том питању: Т. Pálósfalvi, *Szegedtől Újvárig*, 365–366.

⁵ Ђ. Бубало, *Поседи српских деспота у одбрамбеним плановима Краљевине Угарске 1458. и 1459. године*, Пад Српске деспотовине 1459. године, 238–239.

⁶ Такву идентификацију дестинатара дао је још први издавач Томашевог писма Франтишек Палацки, несумњиво имајући у виду политичку улогу бискупа Ивана Витеза од Средне на угарском двору у то време, његов велики утицај на младог краља Матију и тадашње блиске дипломатске контакте које је одржавао с чешким краљем Ђорђем Подјебрадским, у чијој канцеларији је препис писма и сачуван: F. Palacký, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450–1471)*, Wien 1860, 171–172. Закључак да је писмо босанског владара било упућено Ивану Витезу широко је

Босански краљ обавестио је прелата о свом повратку из Сегедина и упаду Турака у централну Босну. Турци су опсели Бобовац, у коме се налазио краљев син Стефан, као и Врандук. Тамо је (иако се то у писму изричито не помиње) боравио краљев брат Радивој. Турци су чинили велику штету краљевој земљи, одводили становнике, пљачкали и палили њихову имовину и уништавали воћњаке и винограде. Краљ се надао да ће његов син Стефан успети да изађе из Бобовца и крене у Смедерево, према договору с Угрима. Краљ Томаш молио је да му се упути помоћ из Угарске, јер се бојао да Турци на пролеће не освоје читаво Босанско краљевство.⁷ Писмо такође указује на то да је бискуп Иван Витез имао значајну улогу у постизању споразума између босанског и угарског владара у Сегедину.⁸

Будући деспот и његов стриц Радивој успели су некако да изађу из опседнутих градова и да избегну турске заседе. Упутили су се прво у Будим, где се Стефан Томашевић јавља као сведок на једној повељи краља Матије, изdatoј 12. марта 1459. године. Босански краљевић је, у пратњи стрица и угарских одреда, стигао у Смедерево 21. марта 1459. године, а већ 1. априла венчао се с Маром (Јелачом) Бранковић. Угарски краљ доделио му је достојанство деспота и именовао га за српског владара, а слепи деспот Стефан морао је да напусти престоницу већ 8. априла исте године. Он је отишао у Будим, одакле је започео своје доживотно странствовање.⁹ Према краљу

прихваћен у историографији: V. Fraknói, *Hunyadi Mátyás Király (1440–1490)*, Budapest 1890, 84, 98; V. Klaić, *Povjest Hrvata*, II/3, Zagreb 1904, 19–20; L. Thallóczy, *Studien*, 100–101; К. Жиречек, *Историја Срба*, I, 388, нап. 172; В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, 529–530; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 332; T. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 198; E. Filipović, *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo*, 389; T. Matić, *Bishop John Vitez and Early Renaissance Central Europe. The Humanist Kingmaker*, Leeds 2022, 132; E. Dedić, *Bosansko kraljevstvo i Srpska despotovina*, 253–254.

⁷ F. Palacký, *Urkundliche Beiträge*, 171–172; видети и издање у овом раду. Поред литературе наведене у претходној напомени, видети такође: С. Ђирковић, *Историја Босне*, 318; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 538–539; Ђ. Тошић, *Босанска називи „кривица“ за пад Српске деспотовине*, Пад Српске деспотовине 1459. године, 186; А. Јаковљевић, *Између османског и угарског крајишта – османско запоседање Подриња и угарска опсада Зворника 1464. године*, Пад Босанског краљевства 1463. године, ур. С. Рудић, Д. Ловреновић, П. Драгичевић, ур. издања Н. Исаиловић, Београд–Сарајево–Бања Лука, 2015, 238–239.

⁸ T. Pálosfalvi, *Szegedtől Újvárig*, 378, idem, *Zrednai János váradi püspök és Mátyás király (1457–1464). A nehezen értelmezhető mozzanatok légiója?*, Nagyvárad és Bihar a késő középkorban, ed. A. Zsoldos, Budapest 2024, 31.

⁹ Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 244; К. Жиречек, *Историја Срба*, I, 388; ИСН, II, 310, 374–375 (М. Спремић, С. Ђирковић); М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 539; E. Dedić, *Bosansko kraljevstvo i Srpska despotovina*, 254–255. Стефан Томашевић именован је и за једног од три мачванска бана: Ј. Радонић, *Дубровачка акта и повеље*, I/2, Београд 1934, 621; Т.

Томашу, његов син постао је српски деспот „сложном вољом свих Рашана“.¹⁰ Међутим, новог владара у Смедереву нису радо прихватили, јер је био католик. У Ђурђевом граду нови деспот није се нимало пријатно осећао, о чему сведочи и писмо у којем се жалио на притисак који трпи, захтевајући хитну помоћ. Претио је да ће у супротном побећи из града, јер није желео да чека турски бес. Угарска посада је својим присуством, колико заштитничким толико и претећим, утицала на Стефана Томашевића да остане у српској престоници.¹¹

Почетком 1459. године краљу Матији запретила је опасност од цара Фридриха III Хабзбуршког, кога су незадовољни угарски великаши, предвођени Ладиславом Горјанским, Ладиславом Кањижаијем, Јаном Витовцем и Николом Илочким, признали за краља. У земљи је дошло до борби, а у априлу су Матијине трупе потукле побуњенике код Керменда. Све то слабило је војну способност Угарске за рат са Османлијама, иако је папа Пије II настојао да измири завађене владаре и организује крсташки поход против Турака.¹² Са друге стране, султан Мехмед II сматрао је да су Томашевићевим постављањем за деспота повређена његова права, те је организовао војни поход на Смедерево, који су нови управљачи, после краћих преговора, предали 20. јуна 1459. године. Босанцима, младој деспотици и њеној мајци допуштено је да с иметком напусте престони град, док је угарска посада заробљена. Средњовековна српска држава престала је да постоји, а Смедерево је постало средиште истоименог санџака.¹³ Краљ Матија, који је по сегединском споразуму преузео обавезу да брани Смедерево, због нестабилне ситуације у земљи,

Pálosfalvi, *The Political Background*, 83; N. C. Tóth, R. Horváth, T. Neumann, T. Pálosfalvi, *Magyarország világi archontológiája (1458–1526). I. Főpapok és bárók*, Budapest 2016, 104, 167.

¹⁰ I. Nagy, A. Nyáry, *Magyar diplomáciai emlékek*, I, 49–50.

¹¹ L. Thallóczy, *Studien*, 106–107, 415–416; Н. Исаиловић, *Брачни планови Котроманића*, 212; Е. Dedić, *Bosansko kraljevstvo i Srpska despotovina*, 257–258.

¹² Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 185–187; *ИСН II*, 311–312 (М. Спремић); М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 540–541; П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, 159–160; Р. Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London–New York 2001, 299; А. Kubinyi, *Matthias Rex*, Budapest 2008, 63–64; Т. Pálosfalvi, *Szegedtől Újvárig*, 372–373, и *idem*, *The Political Background*, 83, напомиње да је Ладислав Горјански заправо умро пре избора Фридриха III за угарског краља.

¹³ Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 244; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 544–545; исти, *Борбе за Смедерево 1458–1459. године*, Пад Српске деспотовине 1459. године, 223–225; А. Крстић, *Пад Србије из угла освајача: Ашикпаишаде и Дурсун-бег*, Пад Српске деспотовине 1459. године, 309, 318–319; Ђ. Тошић, *Босанска назови „кривица“*, 189–190; А. Јаковљевић, *Између османског и угарског крајишта*, 239–245; Е. Dedić, *Bosansko kraljevstvo i Srpska despotovina*, 257–261.

опасности од Фридриха III и побуне дела магната, није био у прилици да активно делује против Турака. Уместо тога, он и папа Пије II оптуживали су Босанце да су за новац предали град „у руке најокрутнијих Турака, наневши тиме штету не само овоме (Угарском) краљевству, него и читавом хришћанству“, те су зато Стефану Томашевићу одузети сви поседи које је као српски деспот добио у Угарској. Поседи у тој краљевини одузети су и његовом стрицу Радивоју Остојићу.¹⁴

Опис писма и ранија издања

Писмо краља Стефана Томаша бискупу Ивану Витезу од Средне није сачувано у оригиналу, већ у зборнику *Cancellaria regis Georgii (Kancelář krále Jiřího)*, збирци преписа око 330 докумената и писама, насталој у канцеларији чешког краља Ђорђа (Јиржија) Подјебрадског, између 1466. и 1468. године. Овај зборник или формулар сачуван је у три примерка (некада их је било пет), од којих се, према најновијим истраживањима, један сматра оригиналом (рукопис А). Он се чува у Народној библиотеци Чешке републике у Прагу (Národní knihovna České republiky), под сигнатуром XXIII D 172 (стара сигнатура Lobkowitz 585). Други рукопис тог формулара (рукопис В), који се чува у истој библиотеци, под сигнатуром XXIII D 163 (стара сигнатура Lobkowitz 394), састављен је почетком XVI века. Он садржи и преписе других докумената насталих од почетка XIV до почетка XVI столећа. Трећи примерак (рукопис С), копија претходног, сада се налази у Градској библиотеци у Бауцену (Будишину) у Немачкој (Stadtbibliothek Bautzen, Gersdorff-Weichaische Bibliothek, sign. 2° 39).¹⁵ Имајући у виду блиске политичке везе угарског

¹⁴ L. Thallóczy, *Studien*, 105–106; L. Thallóczy, S. Horváth, *Jajcza (banság, vár és város) története 1450–1527*, Budapest 1915, 20–22; В. Стефановић, *Краљ Матија и Српска Деспотовина*, 13, 18; В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, 533; М. Спремић, *Деспот Бурађ*, 546–547; Ђ. Бубало, *Поседи српских деспота*, 239–240; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 332–334; S. Andrić, *O obitelji bosanskog protukralja Radivoja Ostojića*, Stjepan Tomašević (1461–1463) – slovn srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva, ur. A. Birin, Zagreb–Sarajevo, 2013, 122; E. Filipović, *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo*, 392–394; E. Dedić, *Bosansko kraljevstvo i Srpska despotovina*, 261–262.

¹⁵ О зборнику *Cancellaria regis Georgii*, разлозима и времену његовог настанка, дипломатичкој анализи и рукописима видети: J. Vojtíšková – Z. Beran, *Tzv. Cancellaria regis Georgii. Diplomatičká analýza rukopisu A*, *Sborník archivních prací* 67/1 (2017) 98–145; iidem, *Die sogenannte Cancellaria regis Georgii (eine bedeutende Quelle böhmischer Provenienz aus der zweiten Hälfte der Sechzigerjahre des 15. Jahrhunderts zu den tschechisch-deutschen Beziehungen)*, *Archiv für Diplomatik* 67 (2021) 305–344; J. Vojtíšková, *Die sogenannte Cancellaria regis Georgii und ihre Verbindungen zur königlichen Kanzlei von Georg von Podiebrad (1548–1471)*,

и чешког владара на почетку владавине Матије Корвина и улогу коју је у томе имао Иван Витез,¹⁶ може се разумети зашто је копија писма краља Томаша том прелату доспела до Прага.¹⁷ Препис поменутог писма Стефана Томаша налази се у рукопису А на страницама 286–287, исписан у 47 редова, док је у рукопису В он донет у 52 реда на страницама 164r–164v.¹⁸ У рукопису С Томашево писмо је на страницама 128r–128v и има укупно 55 редова.¹⁹ Између ова три читка преписа писма босанског владара, писана готицом с већим бројем скраћеница, постоје минималне разлике на које смо скренули пажњу у напоменама уз текст писма. Изгледа, међутим, да је приликом преписивања писма (односно његове копије која је с угарског доспела до чешког двора) у зборник *Cancellaria regis Georgii* дошло до извесних грешака. На те грешке пажња је скренута још у издању Франтишека Палацког, а ми

Spätmittelalter in landesherrlichen Kanzleien Mitteleuropas. Alte Tradition und der mühsame Weg zu neuen Fragen und Antworten, Нг.Т. Величка, Berlin 2021, 221–231.

¹⁶ На дан када је краљ Томаш написао своје писмо, 10. фебруара, Иван Витез се налазио у Будиму, где је заједно са 11 других прелата и 36 барона и племића положио заклетву верности краљу Матији. Крајем јула 1459. године угарски краљ је великоварадинског бискупа послао у Брно, где је Ђорђе од Подјебрада преговарао с Фридрихом III. Посредовањем новог чешког краља тада је било склопљено једногодишње примирје између Фридриха и Матије Корвина: А. Kubinyi, *Matthias Rex*, 53–54, 63, 66–67; Т. Matic, *Bishop John Vitez*, 127–129, 132–133; Т. Pálosfalvi, *Zrednai János*, 32, 35.

¹⁷ Могуће је да је Томашево писмо, у коме се говори о турском упаду у Босну и опасностима по опстанак његове државе уколико не добије угарску помоћ, укључено у зборник *Cancellaria regis Georgii* због планова хуситског чешког краља да организује европски савез који би покренуо крсташки рат против Османлија. Ова акција Ђорђа Подјебрадског из 1462–1464. године, која је имала за циљ да предупреди крсташки пројекат папе Пија II, пада у време пропасти средњовековне босанске државе и потоње контраофанзиве угарског краља у Босни, видети: I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomacziak emlékek*, I, 178–179; В. Стефановић, *Ратовање краља Матије у Босни и његови односи с папском куријом и чешким краљем у ствари акције против Турака*, Нови Сад 1932, 4–8, 13–15; С. Beaune, *Chrétienté et Europe: le projet de Georges de Podiebrad au XVe siècle*, *Chrétiens et sociétés* 1 (1994) 35–56.

¹⁸ Дигитални снимци рукописа А (Národní knihovna České republiky, даље: NK ČR, sign. XXIII D 172) доступни су на сајту: https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIGNKCR_XXIII_D_172_2ROKHF4-cs, а на истом сајту приступачни су и снимци рукописа В (NK ČR, sign. XXIII D 163): https://www.manuscriptorium.com/hub/catalog/default/detail/single/manuscriptorium%7CAIPDIGNKCR_XXIII_D_163_46VU7I3-cs?lang=cs

¹⁹ Дигитални снимци рукописа С (*Densum Volumen ec elegans et vetustissimum Mstum ad Bohemiae pertinesn Sub. Regn. Reg. Bohem. Georgii ab anno 1450pp*, sign. 2°39) могу се наћи на сајту:

https://sachsen.digital/werkansicht/547235/259?tx_dlf_navigation%5Bcontroller%5D=Navigation&cHash=a2cfde805c0c5c8e637f6dfcaa0a2bb2#

смо их такође назначили у напоменама уз текст писма. У рукописима А и В на маргини поред првих редова писма постоје позније белешке, односно регести који гласе: *Bosnae rex petit auxilium a rege Mathia Corvino per aliquem episcopum Hungariae*. Будући да се рукопис А сада сматра оригиналом формулара, он је узет за основу овог издања, те је и подела на редове извршена према том примерку.

Ранија издања

Писмо краља Стефана Томаша још 1860. године објавио је Франтишек Палацки, према рукопису А: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450–1471)*, *Fontes rerum Austriacarum. Oesterreichische Geschichts-Quellen. Zweite Abtheilung. Diplomataria et Acta. Band 20*, ed. Franz Palacky, Wien 1860, 171–172.²⁰ Превод највећег дела писма на хрватски језик (без инскрипције и салутације и реченице у којој се помиње краљев посланик кога упућује бискупу) доноси Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata*, II–3, Zagreb 1904, 19–20.

Текст писма

Reverendissime in Christo pater et domine, domine singularissime, post humilem re|2|commendationem. Omnis dispositio nostra cum serenissimo principe domino Matthia, |3| Dei gratia rege Hungarie²¹ etc. domino nostro gratiosissimo, vestre dominationi extat bene |4| nota; precipue in eo, quemodo nobis michi²² recessu nostro Zegadino commisit, ut illu|5|strem Stephanum filium nostrum carissimum quociens fieri poterit ad castrum |6| Zendium²³ sine aliqua mora mitteremus. Qui suis mandatis obedire cupientes, |7| tam celeri cursu nostrum pereginus iter, ut a summo mane usque ad noctem omni |8| die continuo equitavimus, vestri²⁴ huius rei sunt testes egregii Henynagh et |9| Benedictus Thurocii, qui nos usque ad Zauam conduxerunt. Reverendissimus noster |10| in Christo pater dominus Stephanus, archiepiscopus Colocensis, et magnificus

²⁰ Ове године из штампе би требало да изађе и критичко издање рукописа А које приређују Јана Војтишкова (Jana Vojtišková), Хана Паткова (Hana Pátková), Јан Мареш (Jan Mareš) и Здењек Беран (Zdeněk Beran), видети: J. Vojtišková, *Moderní kritická edice tzv. Cancellariae regis Georgii*, *Acta Universitatis Carolinae philosophica et historica* 1 (2023) 67–73.

²¹ У рукописима В и С: Ungarie.

²² Треба: in.

²³ У рукописима А и В написано је с титлом изнад последњег слова које може бити и п и и, док је у рукопису С скраћеница разрешена и пише Zendium. У издању Палацког Zending.

²⁴ Треба: uti.

Johannes de |11| Rozgon, waywoda Transylvanensis, nobiscum usque in Diako pervenerunt. Et |12| hoc scitote,²⁵ quod a die qua Zegeдино recessimus die tertia decima ad castrum nostrum |13| Jayce pervenimus, videlicet feria quarta ante carnisprivium, quamvis inimici nostri |14| Thurci nobis insidias astutissimas fecissent. Nam feria secunda proxima |15| ante nostrum adventum maxima potentia exercitus Thurcorum, audiens nos ven|16|turos, in medium regni nostri, scilicet sub castrum nostrum regale Bobavaz,²⁶ in quo |17| dictum filium nostrum dimiseramus, sicut vobis declaravimus, et sub aliud castrum |18| Vranduk venerat; in quo exercitu tres sunt capitanei, weyvoda Ezebegh, |19| filius quondam Ysaak, secundus filius Perizbegh,²⁷ tertius Lazumbegh,²⁸ quartus Zenumbegh,²⁹ |20| qui tenet castrum Bihor. Ubi et modo ipse exercitus Thurcorum existens et |21| commorans, nobis diversa et omnimoda dampna³⁰ inferre non cessat, videlicet |22| gentes nostras captivando, bona auferendo, domos comburendo, fructus et vi|23|neas secando, sicut alias facere non solebant. Nam ipsi Thurci etiam de tam |24| fortissimis locis gentes nostras deduxerunt, quod numquam alias inde gentes |25| deducere potuerunt. Et quamvis ipsi Thurci prefati filii nostri iter impedire |26| machinantur, sicut et nostrum iter pridem impedire pretendebant, talem tamen |27| industriam, solertiam ac diligentiam adhibebimus, quod filius noster prefatus de ipso |28| castro Behovaz³¹ egrediatur per quedam loca fortia, et quod eum quam celerius fieri |29| poterit ad castrum Zending³² mittamus, vti uī (!)³³ sumus polliciti. In quo nullomodo |30| vestra dubitare debeat dominatio, quoniam nullatenus in promissis nostris ipsi regie |31| maiestati deficiemus. Hoc tamen vestram reverendissimam dominationem ignorare |32| nolumus, quomodo vobis³⁴ ab amicis nostris relatum extitit, qui huius

²⁵ У рукопису А као да пише excitote, док у рукописима В и С стоји hoc scitote (у издању Палацког само scitote).

²⁶ У рукопису С: Vobanam.

²⁷ Скраћеница се може читати и Parizbegh, како је то учинио Палацки.

²⁸ Или Lazunbegh како стоји у издању Палацког (име је у сва три рукописа написано скраћено, с титлом).

²⁹ Или Zenunbegh. У рукописима А и В код овог имена постоји титла која означава скраћивање, што је у рукопису С разрешено као Zenumbegh. У издању Палацког стоји Zenubegh.

³⁰ У рукописима В и С: dampna.

³¹ Вероватно искривљено приликом преписивања. У рукопису С даље деформисано у Behonam.

³² У сва три рукописа топоним је написан без титле. У рукописима А и В могло би се читати и Zend[iu]m, ако претпоставимо да је титла у оригиналу писма или у рукопису А омашком изостала (па је зато нема ни у В), док у рукопису С несумњиво пише Zending.

³³ Највероватније грешка при преписивању, треба: uti vobis; у рукописима В и С недостају ове две, као и наредне речи sumus polliciti.

³⁴ Треба: nobis.

facti sunt |33| consci, quod postquam tempus mollificabitur et nives deficient, tota potentia magni |34| Turchii ad destructionem regni nostri veniet indubitanter. Quare suppli|35|camus humiliter et devote eidem dominationi, quatenus omnem vestram curam, diligentiam |36| ac solertiam, uti nobis estis polliciti, adhibere dignemini et velitis, ut sacra [pag. 287] |37| magestas regia in presenti periculo nostro nos non relinquat, sed suum gratiosissimum |38| iuvamen, uti promisit, nobis prestet. Nam si ipse dominus rex, in quo post Deum |39| totam spem nostram gerimus, nos relinqueret, videremus totalem dissolutionem |40| et destructionem regni nostri evidenter, quod non minus tamquam suum proprium Hungarie³⁵ |41| regnum sua maiestas defendere debet. Pro quibus omnibus superius dictis et |42| ceteris vestram dominationem, reddet certiolem nobilis Paulus Murhnygh fidelis |43| noster, quem cum presentibus mittimus ad vestram dominationem cui in cunctis fidem velitis |44| adhibere credulam. Datum in castro nostro Jezero, die X³⁶ februarii, anno |45| Domini milesimo³⁷ quadringentesimo quinquagesimo nono.

|46| Reverendissime devotus filius Stephanus Thomas, |47| Dei gratia rex Bosne

Превод писма

Пречасни у Христу оче и господине, најизврснији господине, понизно се препоручујем. Вашем господству добро је познат читав споразум, који смо уговорили с пресветлим краљем Матијом, нашим премилостивим господарем; нарочито (Вам је познато) како нам је на нашем одласку из Сегедина наложио да светлог Стефана, нашег најдражег сина, без икаквог одлагања, што је пре могуће, пошаљемо у град Смедерево. Желећи да послушамо његове заповести, убрзали смо тако своје путовање, да смо сваки дан од ране зоре све док не падне ноћ непрекидно јахали, што могу посведочити племићи Хенинг и Бенедикт Туроци, који су нас испратили све до Саве. Пречасни отац Стефан, надбискуп калочки, и велможни Јован Розгоњи, војвода Трансилваније, путовали су с нама све до Ђакова. Знајте да смо тринаестог дана од дана када смо из Сегедина пошли, наине у среду пред месне покладе³⁸ стигли до нашег града Јајца, премда су нам наши непријатељи Турци постављали силне заседе. Јер у понедељак³⁹ пред наш долазак (у Јајце) велика турска војска, чувши да ћемо доћи, провалила је у средиште нашег краљевства и стигла под

³⁵ У рукописима В и С: Ungarie.

³⁶ У рукопису С: decimo.

³⁷ У рукописима В и С: millesimo.

³⁸ 31. јануара 1459.

³⁹ 29. јануара.

наш краљевски град Бобовац, у коме смо, како смо Вам рекли, оставили нашег рођеног сина, а затим под други град, који се зове Врандук. У тој војсци су три капетана, војвода Иса-бег, син покојног Исхака, други (је) син Фериз-бега, трећи Касим-бег (?) и четврти Синан-бег (?), који држи град Бихор. Како и сада наведена војска тамо стоји и борави, непрестано нам наноси различите и сваковрсне штете, хватајући наине наше људство, отимајући имања, палећи домове, секући воће и винограде, што иначе нису имали обичај да чине. Јер Турци су нам, такође, из најутврђенијих места наше људство одвели, што иначе никада нису могли учинити. Иако ти Турци настоје да нашем помемуту сину препрече путеве, као што су и нама сметали приликом повратка, ипак ћемо уложити толико труда, вештине и опрезности, да наш син изађе из Бобовца крај неких утврђених места и да га што пре пошаљемо у Смедерево, како смо Вам обећали. У то нека Ваше господство ни најмање не сумња, јер нипошто нећемо погазити обећања која смо дали краљевском величанству. Али, желимо да Ваше пречасно господство зна да ће, како нам јављају наши пријатељи који су у то упућени, чим време буде топлије и снег се отопи, несумњиво читава сила великог Турчина (тј. султана) доћи да уништи наше краљевство. Зато покорно и усрдно молимо Ваше господство да се удостојите употребити сву своју брижљивост, пажњу и ревност, као што сте нам и обећали, да нас његово величанство не остави у садашњој погибелји, него да нам пружи своју премилостиву помоћ, као што је и обећао. Јер ако нас остави господин краљ, у кога се после Бога једино уздамо, видимо очигледно свеукупно расуло и пропаст нашег краљевства, које његово величанство мора бранити не мање него своје властито Угарско краљевство. За све ово напред речено и за друго Вашем господству ће се натраг вратити да извести наш верни властелин Павле Мурхнић (?), кога с овим (писмом) шаљемо и можете му поклонити своје поверење у свему. Дано у нашем граду Језеру, 10. дана фебруара лета Господњег хиљаду четиристо педесет деветог.

Пречасни, Ваш одани син Стефан Томаш, по милости Божјој краљ Босне.

Дипломатичке особености

Писмо започиње инскрипцијом у којој се не наводи име дестинатара, већ се из употребљене формулације и епитете закључује да је у питању високи црквени достојанственик, односно прелат (*Reverendissime in Christo pater et domine, domine singularissime*). Занимљиво је да ни састављач формулара краља Ђорђа од Подјебрада, који је, како се сада сматра, свега неколико година касније унео Томашево писмо у тај зборник докумената (1466–1468),

није знао коме је тачно писмо било упућено.⁴⁰ Епитетима украшеној инскрипцији следи кратка салутација (*post humilem recommendationem*), којом се још више наглашава поштовање дестинатара. Овако формулисана салутација разликује се од оних у другим исправама и писмима краља Томаша. Писму недостаје интитулација, уместо које је потпис на његовом крају. То је типично за писма из XV века. Експозитивни део чини излагање о Томашевом договору с угарским краљем да пошаље сина, краљевића Стефана, у Смедерево, о краљевом повратку у Јајце и тешкоћама и опасностима од Турака с којима се суочио, о упаду Турака у Босну, опсади Бобовца, где се налазио престолонаследник Стефан, и Врандука, као и о пустошењима и штетама које су освајачи наносили Томашевој земљи и поданицима. Краљ уверава свог кореспондента да ће краљевић Стефан успети да изађе из Бобовца и стигне у Смедерево. У диспозитивном делу упозорава се на опасност за опстанак босанске државе од предстојећег великог турског напада и моли помоћ од Угарске, у складу с претходно постигнутим договорима и обећањима угарског владара да ће бранити Босну. Томашев кореспондент се такође обавештава о посланику кога му босански краљ шаље и о веродостојности његових речи, чиме заправо овом, иначе информативном писму, даје допунску намену веровног писма (пуномоћја). Завршни део писма чине датум и краљев потпис. У писму су наведени место (*in castro nostro Jezero*) и време његовог састављања, са даном, месецом и годином од Христовог рођења. У потпису се, уз куртоазно истицање оданости дестинатару, наводи званично краљево име и његова скраћена титула са девоцијом (*Stephanus Thomas, Dei gratia rex Bosne*), што је у складу с чињеницом да је у питању писмо, а не повеља.⁴¹

Просопографски подаци

О босанском краљу **Стефану Томашу** (1443–1461), његовом наследнику **Стефану Томашевићу**, последњем владајућем српском деспоту (1459) и босанском краљу (1461–1463), као и о угарском краљу **Матији Корвину**

⁴⁰ О томе сведоче напред поменуте белешке (регести) на маргинама уз текст писма у рукописима А и В.

⁴¹ Видети: Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије у средњовековној Босни*, Београд 2014, 320, 330, 335–336, 341–343, 357, 360–361, 363, 497, 501, 506–507 (докторска дисертација у рукопису); М. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, Zadar–Mostar, 1998, 163–165, 191–192, 197, 201–202, 204–205, 327 (аутор у својој анализи Томашевих исправа није користио његово писмо Ивану Витезу од 10. фебруара 1459).

(1458–1490) овде није потребно посебно писати. У претходним бројевима *Грађе о прошлости Босне* већ је обрађена личност **Иса-бега Исаковића** (ГПБ 3, 161–162).

Иван (Јанош) Витез од Средне (*Reverendissimus pater et dominus, Zrednai Vitéz János*), 1 (ред у изворнику) – угарски прелат, државник и дипломата, истакнути хуманиста. Рођен је почетком XV века, отац му је био славонски племић, са главним поседом у Средни код Крижеваца, а преко мајке био је повезан с породицом Хуњади. Студирао је у Бечу, а у краљевској канцеларији био је ангажован од 1437. године (протонотар од 1439. до 1453). Подржавао је Владислава I Јагелонца, а после његове погибије (1444) био је присталица Јована Хуњадија, који му је помогао да постане великоварадински бискуп 1445. године. Ишао је више пута у дипломатске мисије Фридриху III Хабзбуршком. Заговарао је идеју крсташког рата против Турака и учествовао је у походу окончаном поразом на Косову пољу 1448. године. После доласка краља Ладислава V на власт, од 1453. године био је тајни канцелар, с великим утицајем на државне и црквене послове. Настојања на јачању краљевске власти довела су до његовог разлаза с Хуњадијем. Након смрти Ладислава V у новембру 1457. године подржао је избор Матије Корвина за угарског краља и ангажовао се у Прагу на његовом ослобођењу из заточеништва. Сматра се да је имао велику улогу у договарању Матијине веридбе с Кунигундом, кћерком Ђорђа Подјебрадског (угарска краљица 1461–1464. под именом Катарина). Као један од најоданијих присталица Матије Корвина, 1465. постао је острогонски надбискуп, обављајући истовремено и дужност врховног и тајног канцелара (1464–1472). Међутим, незадовољство према Матијиној спољној и унутрашњој политици одвело га је на чело опозиције и завере за довођење пољског принца Казимира на угарски трон 1471. године. Ухапшен је почетком наредне године и заточен у Вишеграду, одакле је ослобођен већ у априлу, али је умро у Острогону 8. августа 1472. године. Окупљао је хуманисте на свом двору, дописивао се са најистакнутијим европским учењацима свог времена, имао је богату библиотеку, основао је и финансирао краткотрајни универзитет у Пожуну (Братислави).

Литература: V. Fraknói, *Vitéz János esztergomi érsek élete*, Budapest 1879; T. Kardos, *A magyarországi humanizmus kora*, Budapest 1955; M. Kurelac, *Ivan Vitez od Sredne i Jan Panonije (Ivan Česmički) između anarhije i tiranije*, Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu 16–1 (1990) 222–246; A. Kubinyi, *Vitéz János és Janus Pannonius politikája Mátyás uralkodása idején*, Humanista műveltség Pannóniában, eds. I. Bartók, L. Jankovits, G. Kecskeméti, Pécs 2000, 7–26; С. Божанић, М. Кисић, *О Ивану Витезу од Средне у делу Rerum Ungaricarum Decades*, Истраживања 23 (2012) 217–231;

M. Prokopp, *Mátyás király és Zrednai (Vitéz) János váradi püspök, majd esztergomi érsek, Magyarország primása*, Mátyás király és az Egyház, ed. T. Fedeles, Pécs 2019, 17–33; T. Matić, *Bishop John Vitez and Early Renaissance Central Europe. The Humanist Kingmaker*, Leeds 2022; T. Pálosfalvi, *Zrednai János váradi püspök és Mátyás király (1457–1464). A nehezen értelmezhető mozzanatok légiója?*, Nagyvárad és Bihar a késő középkorban, ed. A. Zsoldos, Budapest 2024, 9–41.

Никола Хенинг Цернин (*Henynagh*, Nicolaus Henning Cernin), 8 – немачки витез који је ступио у службу угарског краља (*miles Henyng Theuthonicus*). Био је краљевски витез (1437–1440), а затим (1441) кастелан Виглаша у Зољомској жупанији (садашња Словачка). Браком са Доротејом Тот од Суседграда (пре фебруара 1443), дошао је у посед Суседградског властелинства у Загребачкој жупанији. Иако је био у служби губернатора Јована Хуњадија, који му је потврђивао поседе, после његове смрти (1456) подржавао је противничку странку палатина Ладислава Горјанског и херцега Николе Илочког. Стога га је краљ Ладислав V, у првој половини 1457. године, именовоао за надзорника краљевске коњушнице (*magister agazonum*). Наредне године учествовао је на сабору на коме је за угарског краља изабран Матија Корвин, приклонивши се поново странци хуњадијеваца. Присуствовао је сабору у Сегедину у децембру 1458. године, а из овде објављеног писма краља Томаша види се да је после сабора био у пратњи босанског владара на његовом путу од Сегедина до Саве. Последњи пут се помиње у изворима у августу 1459, када је тужио кастелана Самобора, службеника Катарине Кантакузине Цељске, због напада на неке његове поседе. Хенинг је умро пре почетка јуна 1462. године. Родоначелник је племићке породице Хенинг од Суседграда.

Извори и литература: J. Stipišić, M. Šamšalović, *Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije*, Zbornik Historijskog instituta JAZU 3–5 (1960–1963) passim; Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, Budapest 1996, I, 43, 434, 456, 467, 509; II, 234; idem, *Középkori magyar genealógia*, CD-ROM, Budapest 2001, táb. Henning (szomszédvári); T. Radauš, *Hennyngh*, Hrvatski biografski leksikon V (Gn–H), Zagreb 2002, 519–520.

Бенедикт Туроци (*Benedictus Thurocii*, Turóci Benedek), 9 – угарски племић из лудбрешке гране породице Туроци из Крижевачке жупаније. Отац Павле обављао је различите дужности у служби краљице Барбаре (1413–1437), а био је и липтовски жупан (1437). Бенедикт се у изворима помиње између 1422. и 1465, а умро је пре 1467. године. Био је фамилијар грофа Улриха Цељског, и као такав налазио се на положају славонског подбана и крижевачког жупана (1447–1449), да би нешто касније био вараждински

жупан (1452–1458) и краљев ризничар (1457). У време избора Матије Корвина за краља у јануару 1458. године био је међу присталицама палатина Ладислава Горјанског, али је убрзо потом прешао на Матијину страну. О томе сведочи и податак да је био један од пратилаца краља Томаша после сабора у Сегедину. Почетком 1461. био је у делегацији која је ишла чешком краљу Ђорђу поводом договора о удаји његове кћерке Кунигунде за Матију Корвина. Постављен је за жупана коморе у Кремници (1461) и надзорника краљевских вратара (1462–1465). Учествовао је у Матијином походу на Босну 1463. године. Био је ожењен Аном и имао је сина Ђорђа, који је био надзорник пехарника (1474–1492).

Литература: Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, Budapest 1996, I, 21, 53, 225, 255, 276, 363, 509, 525; II, 248; Tamás Pálosfalvi, *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci)*, Budapest 2014, 289–292; N. C. Tóth, R. Horváth, T. Neumann, T. Pálosfalvi, *Magyarország világi archontológiája 1458–1526 I. Főrapok és bárók*, Budapest 2017, 108, 111.

Стефан (Иштван) Вардаи (*Stephanus archiepiscopus Colocensis, Várdai István*), 10 – калочки надбискуп, кардинал. Био је син Пелбарта Вардаија, племића из Саболчке жупаније. Студирао је у Кракову, Бечу, Падови и Ферари и постао доктор канонског права. По повратку у Угарску био је каноник у Великом Варадину (1451–1454), затим препозит Трансилваније и Јегра, а 1456. постављен је за вицеканцелара и изабран за калочко-бачког надбискупа. Био је, такође, жупан жупанија Бач, Саболч и Шолт, којима су у његово име управљали поджупани. Као одани присталица краља Матије и његов поверљиви саветник, послат је 1463. у дипломатску мисију у Француску, а затим је био члан угарске делегације која је постигла споразум с римско-немачким царем Фридрихом III. Крајем исте године учествовао је са својим бандеријем у походу угарског краља на Босну. Наредне, 1464. године, постао је краљев врховни и тајни канцелар, а у септембру 1467. изабран је за кардинала. Умро је током првих месеци 1471. године. Обновио је, односно поново изградио тврђаву и надбискупски двор у Бачу. На породичном поседу Кишварда у Саболчкој жупанији подигао је замак, а становницима тог трговишта дао је привилегије.

Литература: M. Erdujhelyi, *A kalocsai érsekség a renaissance korában*, Zenta 1899, 38–56; J. Udvardy, *A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526)*, Köln 1991, 294–310; N. C. Tóth, R. Horváth, T. Neumann, T. Pálosfalvi, *Magyarország világi archontológiája I*, 30, 68; A. Pfeiffer, *Istorija Bača od poznog srednjeg veka do opadanja moći Osmanskog carstva*, Novi Sad 2025, 62–65, 303–305.

Јован (Јанош) Розгоњи (*Johannes de Rozgon, Rozgonyi János*), 10, 11 – угарски великаш, син истоименог магистра товарника (*magister tavernicorum*,

надзорник краљевских прихода и врховни судија краљевских градова). Учествовао је у борбама с Турцима, под заповедништвом Јована Хуњадија, па је као његов присталица и савезник дошао и на положај мачванског бана, заједно с Николом Илочким (1449–1456). У исто време био је и војвода Трансилваније (1450–1460). Године 1453. добио је властелинство Чококе (Csókakő) у Фејерској жупанији. После Хуњадијеве смрти (1456) окренуо се против његових синова, подржавајући краља Ладислава V, али је током владавине Матије Корвина задржао политички утицај, те се налазио на високим положајима у државној хијерархији. Био је магистар товарника (1459–1470), а затим краљев дворски судија (1470–1471). Матијино поверење у Розгоњија огледало се и у томе што га је у више наврата слао у важне дипломатске мисије (цару Фридриху III, чешком краљу Ђорђу Подјебрадском, папи Павлу II). Умро је у августу 1471. године у Регенсбургу, где је био краљев изасланик на сабору Римско-немачког царства.

Литература: *Magyar Életrajzi Lexikon* II (L–Z), ed. Á. Kenyeres, Budapest 1982, 541; A. Kubinyi, *Matthias Rex*, Budapest 2008, 19, 27–28, 31, 54, 57, 80, 90, 92; N. C. Tóth, R. Horváth, T. Neumann, T. Pálosfalvi, *Magyarország világi archontológiája* I, 84, 89, 105, 123.

Filius Perizbegh (син Фериз-бега?), 19 – формулација у писму није сасвим јасна због тога што се у њему имена османских заповедника неадекватно транскрибују, не мењају се по падежима, а поврх тога, писмо није сачувано у оригиналу, него у препису из друге руке. Стога се може само нагађати да ли је у оригиналу било наведено лично име Фериз-беговог сина, које је приликом преписивања испуштено. Није познато ни о ком се Фериз-бегу (ако тако треба транскрибовати антропоним *Perizbegh*) овде тачно ради. Када се разматрају личности које су се тих година налазиле на османским командним положајима према Србији и Босни, у обзир се може узети Фериз-бег, санцак-бег Крушевца. Он је учествовао у султановом нападу на Србију 1454. године, али је потом, заједно са Иса-бегом Исаковићем и Иса-бегом Авранезовићем (Евреносоглуом), био поражен у контранападу угарско-српских снага предвођених Јованом Хуњадијем код Крушевца. Тада је заробљен и одведен у Смедерево, одакле је касније ослобођен. Дубровчани га у својим извештајима о тим догађајима називају Феризбеговић (*Ferisbegovich*, *Ferixbegoich*), што је можда последица мешања Фериз-бега с његовим сином Мехмедом. Мехмед-бег Феризбеговић је послао изасланика у Дубровник у јуну 1455. године, када су му тамошње власти дале *bona verba pro vicinitate et amicitia* и даровале му тканине у вредности од 60 перпера. Иако се из одлуке Већа умољених не види на ком положају се у то време налазио Мехмед-бег

Феризбеговић, може се закључити да је имао неку војну и управну функцију у ширем залеђу Дубровника.

Извори и литература: Državni arhiv u Dubrovniku (=DAD), *Acta Consilii Rogatorum* XIV, 171; М. Динић, *Грађа за историју Београда у средњем веку* II, Београд 1958, 59–61; G. Fejér, *Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, regni Hungariae gubernatoris*, Buda 1844, 202–204; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 122, 238; И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд 1952, 140; М. Спремић, *Крушевац у XIV и XV веку*, Крушевац кроз векове, Крушевац 1972, 17–18; О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији (1459–1683)*, Београд 1974, 57; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 421–422; Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Београд 2010, 100, 140.

Lazumbegh (Lazunbegh, Касим/Касум-бег?), 19 – непознато је који је османски заповедник у питању. Могућа транскрипција коју наводимо почива на претпоставци да је прво слово имена у формулару погрешно преписано и имајући у виду морфолошке особине готице, односно околност да се слово *k*, које је иначе ретко, пише на начин који најлакше може бити помешан са словом *l*. Друга, мање вероватна могућност је да се под овим именом крије неки Хасан-бег. Једна од личности које би могле доћи у обзир је Касим-бег, који је после освајања Новог Брда 1455. године постављен за субашу овог рударског центра. Он је одржавао добре односе са Дубровчанима у Новом Брду и Србији, али и са дубровачким властима које су му слале поклоне у скупоценим тканинама.

Извори и литература: DAD, *Acta Consilii Rogatorum* XIV, 217v, 218, 240, 248, 273; *Oblast Brankovića. Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, prir. Н. Hadžibegić, А. Handžić, Е. Kovačević, Sarajevo 1972, 183–193; И. Божић, *Дубровник и Турска*, 140–141; Н. Филиповић, *Из историје Новог Брда у другој половини XV и првој половини XVI вијека*, Годишњак ДИ БиХ 6 (1954) 66; М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни II*, Београд 1962, 68; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 431–432, 488; М. Јовановић, *Регистар феудалних лена Области Бранковића*, Насеља и становништво Области Бранковића 1455. године, ур. М. Мацура, Београд 2001, 559, 584.

Zenumbegh (Zenunbegh, Синан-бег?), 19 – ни ова личност не може се идентификовати са сигурношћу. У питању је један од османских крајишких заповедника. Из Томашевог писма сазнаје се да је држао тврђаву Бихор у то време.

Paulus Murhnygh (Павле Мурхњић или Мурњић?), 42 – није познат идентитет овог изасланика краља Стефана Томаша. Могуће је да је и његово

презиме искривљено приликом преписивања писма. Припадао је властеоском сталезу (наводи се као *nobilis*).

Топографски подаци

У претходним бројевима *Грађе о прошлости Босне* већ су објашњени топоними **Бобовац** (Bobavaz), **Врандук** (Vranduk), **Ђаково** (Điako) и **Јајце** (Jause); видети: Т. Вуковић Драгичевић, *Библиографија важнијих термина и установа, просопографских и топографских података, који су објашњени у првих десет бројева „Грађе о прошлости Босне“*, ГПБ 10, 63.

Бихор (castrum Bihor), 20 (ред у изворнику) – средњовековна тврђава чији се остаци налазе на врху брда Градина код ушћа Љешнице у Лим, у близини села Биоча северно од Берана у Црној Гори. До данас су сачувани само делови зидина с траговима три четвртасте куле, а у унутрашњости бунар-цистерна и темељи појединих објеката. Прилаз граду био је с југоистока, где се на мањој заравни налазе старо гробље, црквина и кућишта, а нешто ниже је село Подграђе. Није познато када је подигнуто ово утврђење на тешко приступачним месту изнад пута који је пролазио лимском долином. Према неким мишљењима, оно је могло бити изграђено још у XIV веку. Најранији забележени помен Бихора датира из новембра 1450. године, када су дубровачки трговци тамо, као залог, оставили товар свиле. Османлије су заузеле Бихор у Загорју 1455. године. Због тога што се утврђење налазило на важном положају за даља османска освајања, Бихор је задржао своју војну функцију и био средиште истоимене нахије Призренског санцака. У утврђени град је, одмах по заузимању 1455. године, смештена турска посада, чији се број током XV и XVI столећа кретао од 25 до 27 људи. Томашево писмо Ивану Витезу је први извор у коме се помиње османски заповедник Бихора (што иначе није примећено у радовима који су се бавили историјом града под османском влашћу).

Литература: С. Мишић, *Градови и тргови горњег Полимља у средњем веку (проблем деурбанизације и урбанизације)*, Милешевски записи 7 (2007) 122–123; *Српска енциклопедија* I–2, Београд 2011, 195 (Г. Томовић); Т. Катић, *Тврђава Бихор у 15. и 16. веку*, Ђурђеви ступови и Будимљанска епархија: зборник радова, Беране–Београд, 2011, 483–498, с прегледом раније литературе.

Језеро (Jezero), 44 – средњовековни град у Жупи Луки, назван по језеру које је створила река Плива, десетак километара северозападно од Јајца. Утврђење се налазило на левој обали реке, односно језера, под брдом Вагањ, док се подграђе развило дуж пута који је водио од града Сокола ка

Јајцу. У насељу је током XV века постојао фрањевачки манастир посвећен Светом Ђорђу. Подграђе је имало и одређени привредни значај, будући да су у њему боравили и пословали и страни трговци. Девет дана пошто је из Језера писао Ивану Витезу, Стефан Томаш је тамо издао повељу синовима Иванца Јурчинића. Према једној сумњивој повељи, сачуваној у познијим фрањевачким хроникама, краљ Стефан Томашевић је стрицу Радивоју 1461. године даровао куће у Језеру и Јајцу. Од 1463. до коначног турског освајања 1518. године Језеро је припадало угарској Јајачкој бановини.

Извори и литература: A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* II, Romae 1860, 234, 409–411; Fra Nikola Lašvanin, *Ljetopis, prir.* I. Gavran, Sarajevo 1981, 220–222; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Томаша синовима Иванца Јурчинића*, ССА 3 (2004) 142–143, 150; М. Vego, *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Sarajevo 1957, 52; Ј. Мргић, *Доњи крају: крајина средњовековне Босне*, Београд 2002, 122–131, 150–151, 204–205, passim; Иста, *Језеро*, у: Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља према писаним изворима, ред. С. Мишић, Београд 2010, 124, с ранијом литературом.

Сегедин (Zegadinum, Zegedinum), 4, 12 – град у Угарској, на ушћу Мориша у Тису, први пут се помиње у писаним изворима 1183. године. Насеље (заправо неколико суседних насеобина на речним острвима) развило се захваљујући томе што је постало лука за претовар и складиштење ердељске камене соли која је довожена Моришем. Краљ Бела IV је, после Монголске најезде, између 1242. и 1247. године, доделио насељу градске привилегије. Тврђава је подигнута у другој половини XIII века, а током наредног столећа Сегедин је постао један од најзначајнијих градова јужне Угарске, захваљујући узгоју и продаји крупне стоке, као и производњи и продаји вина из винограда које су сегедински грађани имали на Фрушкој гори у Срему. Краљ Жигмунд је опасао варош зидинама, а 1498. године Сегедин је од Владислава II добио статус слободног краљевског града. У позном средњем веку у Сегедину су постојале две парохијске цркве и четири манастира. Процењује се да је током првих деценија XVI века имао око 7.000–8.000 становника. Турци су га привремено заузели 1526, после Мохачке битке, а коначно у зиму 1542/43. године.

Литература: *Szeged története I. A kezdetektől 1686-ig*, ed. Gy. Kristó, Szeged 1983, 278–513; L. Blazovich, *The Historical Topography of Szeged. From the Beginnings to the End of the Middle Ages*, Hungarian Atlas of Historic Towns, vol. 3: Szeged, Szeged 2014, 5–12; I. Petrovics, *Urban Development during the Reign of King Matthias: the Cases of Szeged and Debrecen*, Matthias and his Legacy: Cultural and Political Encounters between East and West, eds. A. Bárány,

A. Györkös, Debrecen 2009, 213–226; Idem, *Hungarian Towns Against the Ottoman Advance in the Middle Ages: The Cases of Pécs, Szeged and Temesvár, Faces of War*, Vol. 6. City and War. eds. T. Grabarczy, M. Pogońska-Pol, Łódź 2022, 123–128.

Смедерево (Zendium, Zending), 6, 29 – последња престоница средњо-вековне српске државе. Помиње се у писаним изворима од првих деценија XI века, као насеље на територији Браничевске епископије (1020). Поново се јавља у изворима крајем XIV и током првих деценија XV столећа, када га посећују и дубровачки трговци из Београда и Сремске Митровице. После враћања Београда Угарској (1427), деспот Ђурађ Бранковић одредио је Смедерево за нову престоницу и изградио највећу средњовековну српску тврђаву. Прво је, од 1428. до 1430. године, изграђен Мали град, где је смештен деспотов двор, а затим и Велики град, који је штитио градско насеље уз двор. Троугласте основе, подигнут на ушћу Језаве у Дунав, град је са две стране био заштићен овим рекама. Простор унутар зидина захвата површину од око 10 хектара. Мали град штитило је шест, а Велики 19 кула. Испред зидина простирало се утврђено подграђе. Смедерево је постало седиште централних органа државне управе и црквено, привредно и културно средиште српске државе. Упркос јаким бедемима, Турци су први пут заузели Смедерево већ 1439. године. Деспот Ђурађ је након „Дуге војне“ 1444. године успео да поврати своју земљу и престоницу. Наредних 15 година представљају период интензивног урбаног и привредног развоја Смедерева, када је оно, уз Ново Брдо, постало најзначајнији град деспотове државе. Султан Мехмед II безуспешно је опседао Смедерево 1454. и 1456, али му се град предао 20. јуна 1459. године. До османског освајања Београда 1521, град је био управно средиште Смедеревског санџака, велика војна база и полазна тачка за нападе на Угарску. Смедерево је под Османлијама трансформисано у град оријенталног типа, са грађевинама карактеристичним за исламску цивилизацију.

Литература: С. Ћирковић, *Смедерево – престоница Српске деспотовине*, Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867, ур. В. Чубриловић, Београд 1970, 61–69; Д. Ковачевић, *Дубровачка насеобина у Смедереву у доба Деспотовине*, исто, 103–120; О. Зиројевић, *Смедерево од пада под турску власт до краја XVI века*, исто, 193–200; Л. Павловић, *Историја Смедерева у речи и слици*, Смедерево 1980; М. Цуњак, *Смедеревска тврђава, новија истраживања*, Смедерево 1998; М. Поповић, *Смедеревски град*, Београд 2013; С. Катић, Б. Поповић, *Смедеревска варош од 1459. године до краја 16. века*, ИЧ 62 (2013) 79–116; S. Katić, A. Krstić, *Firuz Agha and his Hamam in Smederevo*, *Starinar* 68 (2018) 191–210; С. Катић, *Митрополијска црква Благовештења у Смедереву*, ИЧ 69 (2020) 107–126; Исти, *Исламски верски*

објекти у Смедеревској тврђави у првим годинама османске власти, Свет средњовековних утврђења, градова и манастира, Омаж Марку Поповићу, Београд 2021, 69–80.

Важнији термини и установе

У претходним бројевима *Грађе о прошлости Босне* већ су објашњени појмови **краљ**, **племћ** (**властелин**), **војвода**, **војвода Трансилваније (ердељски војвода)**, **капетан**, видети: Т. Вуковић Драгичевић, *Библиографија важнијих термина и усанова*, 51–54.

Калочки надбискуп (archiepiscopus Colocensis), 10 (ред у изворнику) – црквени старешина Калочко-бачке надбискупије. Ову, другу по рангу надбискупију у Угарској (после Острогонске), основао је први угарски краљ Стефан, почетком XI века. Надбискупија је имала седишта, односно каптоле у Калочи и Бачу. Биле су јој подређене Чанадска, Великоварадинска, Ердељска, Загребачка, Сремска, Босанска, као и Београдска бискупија.

Литература: J. Udvardy, *Kalocsai érsekség*, Korai magyar történeti lexikon (9–14. század), ed. Gy. Kristó, Budapest 1994, 317–318; A. Pfeiffer, *Istorija Bača*, 14–84, с ранијом литературом.

Aleksandar Krstić

Institut d'Histoire
Belgrade

**LETTRE DU ROI STEFAN TOMAŠ AU JEAN VITÉZ DE SREDNA,
L'ÉVÊQUE DE VÁRAD**

(Jezero, 10 février 1459)

Résumé

L'article présente une édition critique d'une lettre latine envoyée par le roi Stefan Tomaš de Bosnie à un prélat hongrois, dont le nom n'est pas mentionné dans la lettre, mais dont le contexte permet de déduire qu'il s'agit de Jean Vitéz de Sredna (Zrednai Vitéz János), évêque de Várad (aujourd'hui Oradea en Roumanie). Le roi informe le prélat de son retour de Szeged, où, au Conseil d'État hongrois, fin 1458 et début 1459, il a été convenu que son fils Stefan Tomašević épouserait la fille du défunt despote serbe Lazar Branković. À Szeged, le roi de Bosnie reconnut le roi hongrois Matthias Corvinus comme suzerain suprême et s'engagea à rompre la paix avec le sultan, tandis que le souverain hongrois s'engagea à défendre la Bosnie contre les Turcs. Le prince Stefan aurait dû se rendre immédiatement à Smederevo et monter sur le trône serbe. Cependant, Tomaš informe l'évêque de l'invasion turque de la Bosnie, où les Turcs assiègent la ville fortifiée de Bobovac, siège du fils du roi Stefan, ainsi que la forteresse de Vranduk. Ils causent d'importants dégâts aux terres royales, déportant les habitants, pillant et incendiant leurs biens, et détruisant vergers et vignobles. Le roi espère que Stefan parviendra à quitter Bobovac et à se rendre à Smederevo conformément à l'accord conclu avec les Hongrois. Tomaš sollicite l'aide du roi de Hongrie, car il craint que les Turcs ne conquièrent tout le royaume de Bosnie au printemps. La lettre a été conservée comme copie dans la collection *Cancellaria regis Georgii*, créée à la cour du roi tchèque Georges de Poděbrady entre 1466 et 1468. Aujourd'hui, il existe trois exemplaires de cette collection, dont l'un est considéré comme l'original, et les deux autres sont des copies du XVIe siècle.

Mots-clés: roi Stefan Tomaš, Stefan Tomašević, Jean Vitéz de Sredna (Zrednai Vitéz János), Bobovac, Turcs Ottomans, Smederevo, Despotat serbe, Royaume de Bosnie, lettre.